

УДК 330.341

Штепа О.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту організації
та зовнішньоекономічної діяльності
Миколаївського національного університету
імені В.О. Сухомлинського*

ОРІЄНТИРИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

GUIDELINES OF INNOVATIVE UKRAINIAN RURAL DEVELOPMENT IN TERMS OF ECONOMIC TRANSFORMATION

АНОТАЦІЯ

У статті зазначено, що концепція сільського розвитку є набагато ширшою порівняно з концепцією аграрного розвитку. Крім того, автором окреслено основні проблеми інноваційної діяльності на сільських територіях. Визначено об'єктивну необхідність пріоритетності переведення аграрної економіки на інноваційні засади. Розроблено основні орієнтири інноваційного розвитку сільських територій України. Запропоновано створення Концепції інноваційного розвитку сільських територій України, яка розглядає сільські території у форматі збалансованості між різними економічними секторами в екосистемі «людина, бізнес та природа».

Ключові слова: сільські території, орієнтири розвитку, інноваційна діяльність, концепція, стратегія.

АННОТАЦИЯ

В статье отмечено, что концепция сельского развития намного шире по сравнению с концепцией аграрного развития. Кроме того, автором отмечены основные проблемы инновационной деятельности на сельских территориях. Определена объективная необходимость приоритетности перевода аграрной экономики на инновационные принципы. Разработаны основные ориентиры инновационного развития сельских территорий Украины. Предложено создание Концепции инновационного развития сельских территорий Украины, которая рассматривает сельские территории в формате сбалансированности между различными экономическими секторами в экосистеме «человек, бизнес и природа».

Ключевые слова: сельские территории, ориентиры развития, инновационная деятельность, концепция, стратегия.

ANNOTATION

The article indicated that the concept of rural development is wider than the concept of agricultural development. In addition, the author highlighted the key issues of innovative activities in rural areas. Determined the objective priority of necessity transition of the agrarian economy on innovative principles. Developed the basic guidelines of innovative development of Ukraine's rural areas. Proposed the creation of the Concept of innovative development of Ukraine's rural areas, which is considered rural areas in a balanced format between different economic sectors in the ecosystem – human, business and nature.

Keywords: rural areas, guidelines of development, innovative activities, concept, strategy.

Постановка проблеми. Сучасні орієнтири розвитку сільських територій України як складової частини економічної політики держави потребує використання інноваційних підходів, забезпечення можливості ефективного розвитку економічних відносин. Використання інноваційних засад розвитку економіки є необхідною умовою інтеграції України у світовий простір із високим рівнем конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам розвитку інноваційної діяльності на сільських територіях приділяли увагу Й. Шумпетер, М. Портер, О. Жилінська, П. Музика, П. Березівський, М. Брик, А. Гайдуцький, О. Даций, М. Дем'яненко, М. Зубець, М. Кисіль, М. Коденська, М. Корецький, М. Кропивко, В. Липчук, В. Месель-Веселяк, Г. Підлісецький, П. Саблук, М. Садиков, А. Чупіс, М. Шульський, В. Юрчишин та ін. Однак, незважаючи на цінність проведених досліджень, окремі питання, пов'язані з виявленням характерних особливостей світового досвіду розвитку сільських територій та їх адаптації до національних умов, потребують подальшого висвітлення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні сільські території традиційно пов'язуються з агровиробництвом, тоді як розвинені країни характеризуються інтегрованим сільським розвитком. З огляду на загальносвітові тенденції збільшення важливості аграрного сектора в умовах світової продовольчої безпеки, сьогодні вже не залишається жодних сумнівів у тому, що концепція сільського розвитку є набагато ширшою порівняно з концепцією аграрного розвитку.

Нині проблема розроблення ефективних орієнтирів розвитку сільських територій України є одним із найважливіших напрямів агроекономічних досліджень українських учених.

Мета статті полягає у виявленні першопричин і витоків нинішньої ситуації, пов'язаної з недостатнім інноваційним розвитком сільських територій України, а також у формуванні орієнтирів інноваційного розвитку сільських територій України, спрямованих на виправлення ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан сільських територій України як складової частини економічної політики держави потребує використання інноваційних підходів, адже однією з найгостріших проблем упродовж останніх років залишається надзвичайно низький рівень інноваційної активності суб'єктів господарювання, що працюють в аграрній сфері.

Дана проблема актуалізує необхідність виявлення причин і витоків нинішньої ситуації. Можемо констатувати той факт, що щорічно українські села десятками зникають із мапи нашої країни. За даними Державної служби статистики, за роки незалежності країна втратила 475 сіл, а нових утворилося лише 71 [6].

Відповідна тенденція зберігається і в демографічній ситуації села. Статистика показує, що відбуваються значні зміни у скороченні наявної чисельності сільського населення. За останні роки питома вага селян коливається в межах 32–35% від усього наявного населення [6]. Основою формування негативних процесів загострення демографічної кризи є: бідність сімей і недостатність доходів на утримання двох і більше дітей; зайнятість населення та безробіття; відсутність належних житлових умов для молодих сімей та сімей із дітьми; нераціональна структура освіти; низька загальна культура населення. Перспективна молодь, люди працездатного віку масово виїжджають у місто в пошуках кращих умов для життя, оскільки в більшості сіл відсутні вода, газ, дороги, робота тощо. З такими темпами через декілька десятків років українські села можна буде побачити лише на картинах і фотокартках.

Основним чинником, що характеризує низький рівень розвитку сільських територій України, є недосконалість соціальної інфраструктури: відсутність клубів, кінотеатрів, стадіонів, спортивних майданчиків, а в деяких селах навіть шкіл, які одними з перших потрапили до переліку необов'язкових для фінансування об'єктів.

Незадовільний загальний стан охорони здоров'я, висока захворюваність населення в репродуктивному віці, низький рівень медичного забезпечення на селі відсутність обладнання, ліків, а іноді й лікаря є важливими факторами пріоритетності реформування сільських територій.

Ключовою причиною недостатнього розвитку сільських територій України є відсутність бачення сільськими жителями шляхів досягнення власного добробуту через створення приватного бізнесу на власній землі. За даними статистичного щорічника «Моніторинг земельних відносин в Україні 2014–2015», протягом 2015 р. в Україні було укладено 4 671,5 тис. договорів оренди сільськогосподарських земель приватної форми власності (паїв) загальною площею 16 597,0 тис. га, що становить 50% від земель приватної власності [3, с. 16].

Сільські території – не тільки просторовий базис ведення бізнесу, а й природне середовище та місце життєдіяльності людей. Саме тому від людини, її культурно-освітнього рівня, професійної підготовки, навичок, вмотивованості, бажання та вміння працювати і господарювати залежить ефективність використання території. Але, на жаль, 0,5% українських селян не вміють писати і читати, біля 10%

мають лише початкову освіту. Причому серед малограмотних знаходяться не пенсіонери, а молоді люди, які народилися в кінці 80-х – середині 90-х років ХХ ст. [2, с. 342].

Занепад села зумовлений і низкою психологічних чинників, серед яких можна виділити відсутність бачення сучасної сільської молоді майбутніх перспектив, пов'язаних із проживанням на сільських територіях. Молоді люди не намагаються отримати професію і змінити щось на краще на селі, тобто формується пласт носіїв культури бідності. Також спостерігається негативне ставлення населення міста до села і сільських мешканців як до неосвічених, малокультурних людей, таких, що здатні лише до фізичної праці на землі чи фермі [4, с. 49].

Такий стан речей треба змінювати шляхом створення нової унікальної бізнес-моделі сільськогосподарського співтовариства, використовуючи орієнтири інноваційного розвитку сільських територій, засновані на принципах наукового підходу ведення господарства. Головним має бути той, хто працює на землі, і він має отримувати основний прибуток, метою посередника має бути не заробіток на асиметрії інформації, а забезпечення доступності сучасних технологій і компетенцій.

Об'єктивна необхідність пріоритетності переводу аграрної економіки на інноваційну модель розвитку пов'язана з певними орієнтирами. Першим орієнтиром інноваційного розвитку сільських територій є концепція економіки замкненого циклу, тобто економічної системи, яка базується на повторному використанні продуктів і матеріалів. Українська економіка працює переважно за принципом «бери – використовуй – викидай», однак зараз світова спільнота обирає інший підхід – «досліджуй – бери – використовуй – утилізуй – відновлюй». Концепція економіки замкненого циклу з'явилася як відповідь на прагнення до стійкого зростання через виснаження світових ресурсів та погіршення стану навколишнього середовища. Дана модель економіки є запорукою сталого розвитку сільських територій, оскільки вона дає реальні практичні відповіді на те, як можна зменшити споживання природних ресурсів, зберегти цінність продукту, матеріалів, з яких він зроблений, якомога довше всередині виробничого циклу. Концепція економіки замкненого циклу як пріоритетний напрям розвитку дасть змогу збільшити додану вартість аграрній продукції завдяки поглибленій переробці продукції тваринництва та організації замкненого циклу виробництва в рослинництві та рибництві, що створить додаткові робочі місця та знизить ціну готової продукції внаслідок її реалізації безпосередньо за місцем виробництва [7].

Другий орієнтир інноваційного розвитку пов'язаний із Шумпетерівською теорією використання видів економічної діяльності на сільських територіях, яка заснована на твердженні, що жодна сільська територія не буде ефективно

функціонувати без розвитку на ній промисловості і сектора послуг. Зокрема, Й. Шумпетер уважав основним фактором економічного зростання саме конкуренцію, засновану на інноваціях, яка призводить до «творчого руйнування» сформованих галузей і ринків, а також творчість людини як новатора-підприємця, здатної втілити нові ідеї в ефективні економічні рішення [5, с. 347].

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі значною мірою зумовлюється широким упровадженням у практику вітчизняних і світових досягнень науково-технічного прогресу, стратегічна роль в якому належить інноваційній діяльності.

Результати впровадження інновацій віддзеркалюються в збільшенні обсягу продаж, зниженні собівартості продукції, зростанні фондоозброєності та продуктивності праці, підвищенні рентабельності роботи й інших виробничо-фінансових показників діяльності аграрних підприємств, а також соціально-економічного розвитку сільських територій [8].

Третій орієнтир інноваційного розвитку виходить із безальтернативності переходу на енерго- та ресурсозберігаючі агротехнології з використанням практики виробництва сільськогосподарської продукції на малих площах. Прикладом країни, яка використовує зазначений орієнтир розвитку сільських територій, є Королівство Нідерланди. Основою сільськогосподарського сектору економіки Нідерландів є сімейні фермерські господарства. Фермерські господарства в країні невеликі, майже 45% усіх ферм мають наділи менше 10 га, середні фермерські господарства мають 26 га землі [1, с. 167]. Голландські господарства характеризуються високим рівнем інтенсифікації та наукоємності виробництва, організованості та ефективності праці, що забезпечує навіть дрібним фермерам достатні доходи. За останні десятиліття продуктивність нідерландського сільськогосподарства різко зросла. Це зростання багато в чому зобов'язане добре поставленою системою освіти, високому рівню дослідницьких робіт та орієнтованому на практику інноваційному забезпеченню. Крім того, у країні запроваджено жорсткі вимоги до професійної підготовки претендентів на оренду чи купівлю сільськогосподарських земель та їх досвіду роботи в аграрному секторі. Під час передачі землі обов'язково обумовлюється наявність стартового капіталу та види сільськогосподарської продукції, що вирощуватиметься на даній ділянці землі. Сільськогосподарська діяльність повинна здійснюватися з урахуванням інтересів охорони природи, збереження ландшафту та місць відпочинку.

Четвертим орієнтиром виступає спрямованість на використання концепції екологічного сільського господарства, що сприяє виробництву якісної продукції та неухильному підвищенню стандартів якості, оскільки якість усе

більше стає економічною категорією. Стійке зростання значення якості сільськогосподарської та продуктів харчування пов'язане зі зростанням у світі вимог до якості всіх видів сільськогосподарської продукції та попиту на екологічно безпечні та якісні продукти харчування. Основним пріоритетом на даний час є виробництво біологічної продукції. Так, за «біологічно чистого» ведення сільського господарства підприємець майже не використовує хімічно синтезованих засобів захисту рослин та штучних добрив. Обсяг біологічно чистого землеробства є доволі скромним порівняно з традиційним, хоча останніми роками можна спостерігати його ріст, викликаний передусім попитом. Щоб досягти посилення цієї тенденції, ведеться робота з поліпшення системи збуту і з підвищення якості ведення господарства.

П'ятий орієнтир спрямований на розвиток сільського зеленого туризму, що представляє собою відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях. Він передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів із провідниками та екскурсоводами.

Відродження українського села зумовлює необхідність створити Концепцію інноваційного розвитку сільських територій України (рис. 1).

Рис. 1. Орієнтири інноваційного розвитку сільських територій України

Джерело: розробка автора

Автором запропоновано вищезазначену Концепцію у вигляді орієнтирів, які розглядають сільські території у форматі збалансованості між різними економічними секторами, причому наріжним каменем ставиться розвиток екосистеми – людини, бізнесу та природи.

Висновки. Посилення інноваційної спрямованості суб'єктів господарювання у різних сферах економічної діяльності на сільських територіях України дасть змогу підвищити ефективність функціонування як агроформувань, так і підприємчих структур несільськогосподарського спрямування; забезпечити впровадження нових агротехнологій, адаптацію сучасних стандартів

ведення бізнесу на вітчизняному ґрунті, підвищення якості людського капіталу, модернізацію транспортної та виробничої інфраструктур, оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів і медичних установ тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Іртищева І.О. Інноваційне оновлення агропродовольчої сфери Причорноморського регіону: проблеми теорії та практики : [монографія] / І.О. Іртищева. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2010. – 412 с.
2. Мельник С.І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села / С.І. Мельник. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – С. 342–354.
3. Нізалов Д. Моніторинг земельних відносин в Україні 2014–2015: статистичний щорічник / К. Івінська, С. Кубах, О. Прокопенко – Київ : Держгеокадастр, 2016. – 95 с.
4. Прокопа І.В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій / І.В. Прокопа // Економіка АПК. – 2009. – № 11. – С. 48–51.
5. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. Шумпетер ; предисл. В.С. Автономова. – М. : ЕКСМО, 2007. – 864 с.
6. Державна служба статистики України. – К. : НБУВ, 2014–2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Кооперування та агропромислова інтеграція фермерського виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents>.
8. Чемерис І. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності / І. Чемерис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://conftiapv.at.ua/publ/konferenciji_2011/section_5/innovacijnij_rozvitok_silskogo_gospodarstva_jak_osnova_pidvishennja_jogo_konkurentospromozhnosti/11-1-0-852.